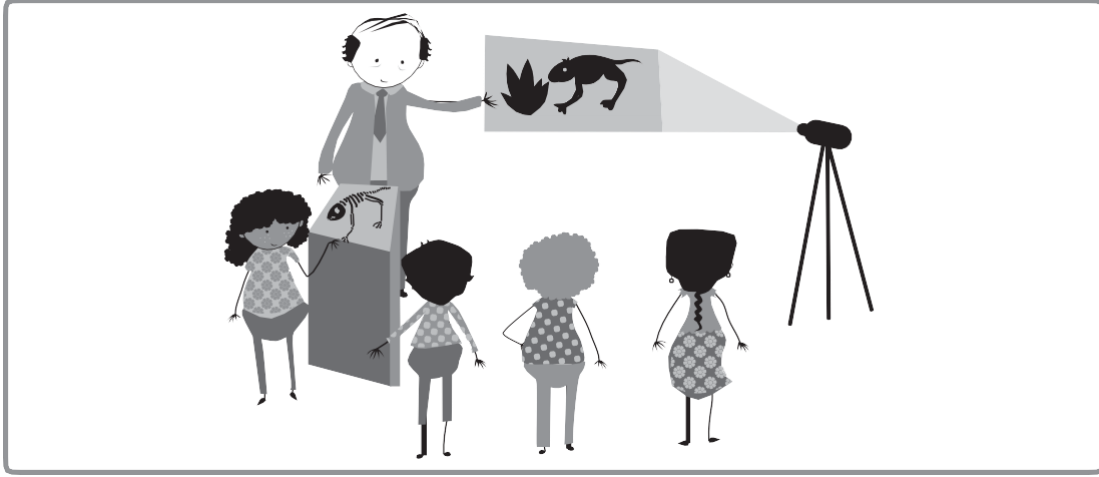

Təhsil və istirahət

“Demokratiyanı öyrənməyin yeganə yolu demokratik şəkildə öyrətməkdir. Əgər belə bir əlaqə qurulsa, təhsilə daha yaxşı və daha geniş imkanlar verən və təhsildən insan hüquqlarına hörmətlə yanaşmağa keçidi təmin edən “uğurlar spiralını” yaratmaq olar.”

Avropa Şurası Baş katibinin müavini Mod de Bur-Bukikkionun çıxışından

Təhsilin özü insan hüququdur. Bir şəxsin inkişafı üçün zəruridir və digər hüquqların əldə edilməsi və həyata keçirilməsinə vasitədir. İnsan Hüquqları üzrə Ümumi Bəyannamənin 26-cı maddəsi hər kəsin təhsil almaq hüququna malik olduğunu və təhsilin ən azı ibtidai səviyyədə pulsuz təmin edilməsinin məcburi olmasını nəzərdə tutur. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 1-ci Protokolunun 2-ci bəndi hər kəs üçün təhsil hüququnu təmin edir. Bugünkü Avropada hamı üçün əlçatmaz olmayan orta məktəblər, peşə hazırlığı və universitet təhsili daha açıq olmalıdır.

Lakin pulsuz ibtidai təhsilə çıxış imkanı artıq kifayət deyil. Digər üç tələb yerinə yetirilməlidir:

1. **Bərabər imkanlar:** dövlət yalnız bərabər çıxış imkanı deyil, həm də uğur qazanmaq üçün bərabər imkanlar təmin etməlidir. Bu o deməkdir ki, bəzi uşaqlara əlavə yardım və xüsusi şərait lazım ola bilər. Məsələn, kar uşaqların zəruri olduğu halda onlara kömək üçün işarə dili, eşitmə cihazları və tərcüməçi hüquqları vardır. Fərqli ehtiyacı olan bütün uşaqlar üçün bu cür düzəlişlər edilməlidir ki, eyni məktəblərdə digər uşaqlarla birlikdə oxusunlar və uğur üçün bərabər imkanlara malik olsunlar. Məsələn, bəzi Avropa ölkələrində köçəri qrupların uşaqları valideynlərinin köçəri həyat tərzinə uyğunlaşdırılmış xüsusi təhsillə təmin edilmədikdə təhsil hüququndan məhrum ola bilərlər. Təhsildə uğur üçün bərabər imkanlar başqa aspektlərə də

diqqət etməlidir: uşağın ana dilindən istifadə, ev tapşırığını yerinə yetirmək üçün şərait, ədəbiyyatın əldə edilməsi və ya öyrənmə çətinlikləri. Ana dilində təhsil almaq yalnız məktəbdə uğur qazanmağa kömək etmir, bu, həm də bir mədəni hüquqdur. Uşaqları məktəbdən qovmaq və ya pis qiymət yazmaq təhsil problemlərindən çıxış yolu deyil. Bu problemlər yaxşı hazırlanmış müəllimlər tərəfindən (diferensial yanaşma tətbiq etməklə); sosial işçilər, vasitəçilər və ya psixoloqlar kimi digər personalın köməyi ilə həll edilməlidir. Təhsildə bərabər imkanlar yoxsulluqla mübarizədə əsas rol oynayır.

2. Keyfiyyətli təhsil: dövlət keyfiyyətli təhsilə bərabər giriş zəmanəti verməlidir. Çox tez-tez iki səviyyəli sistemlərlə qarşılaşmalı oluruq ki, bunlardan birində yaxşı hazırlanmış personal və keyfiyyətli infrastruktur elit təbəqə üçün, ikincisində isə yalnız ən zəruri sayılan texniki və insan resursları kasıb təbəqə üçün nəzərdə tutulur. Gələcək üçün zəruri bilik və bacarıqların əldə edilməsinə şərait yaradan və müəyyən yaş həddinə qədər olan insanlar üçün standart olan baza təhsilinə zəmanət verilməlidir. Lakin keyfiyyətli təhsil yalnız məktəblərə maddi dəstək şəklində və ya məktəbin effektivliyinin artırılması ilə yaradıla bilməz.

YUNESKO-nun tərifinə əsasən, keyfiyyətli təhsil insan hüquqlarının üzərində qurulmalı və yeni sahələrə müraciət etməlidir; onların arasında: mədəni müxtəliflik, təhsildə çoxdillilik, qeyri-zorakılıq, sülh, davamlı inkişaf, sərbəstlik vərdişləri nəzərdə tutulur.

3. İnsan şəxsiyyətinin tam inkişaf etməsi üçün təhsil: İnsanların təhsil alma hüququ yalnız oxumaq və yazmaqdan ibarət deyil. İnsan Hüquqları Deklarasiyasında qeyd edilir ki, təhsil insan şəxsiyyətinin tam inkişafına və millətlərarası sülh əldə olunmasına istiqamətlənməlidir. Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiyada (UHK) hər bir uşağın hüququ ola bilən təhsil haqqında fikir yürüdülmür:

“Uşağı azad cəmiyyətdə şüurlu həyata hazırlayarkən ona sülhü, dözümlülüyü, qadın və kişi bərabərliyini; xalqlar, etnik, milli və dini qruplarla, eləcə də yerli insanlarla dostluğu öyrətmək nəzərdə tutulur”

UHK, 29-cu bənd.

Təhsil hüququ eləcə də insan hüquqları sahəsində təhsil hüququ hesab edilir. Bu holistik yanaşma formal və qeyri-formal təhsil çərçivələrində gerçəkləşə bilər. Qeyri-formal təhsillə adətən qeyri-hökumət təşkilatları məşğul olur və bu təhsil formal məktəb təhsilindən kənar baş tutur. Bu iki formada təhsil bir-birini qarşılıqlı tamamlayır.

Bəzi uşaqlara qəribə görünə bilər ki, təhsil yalnız hüquq deyil, həm də öhdəlikdir. Onlar bu tələbi o zaman başa düşə bilərdilər ki, onların məktəbə getmək imkanı olmayan uşaqlar haqqında məlumatları olsun və bu məhrumiyyətin onların indiki və gələcək həyatlarına təsirini görsünlər.

Bu problemlə uşağın işləməsi məsələsi sıx bağlıdır. Böyük uşaqların “əmək hüququ” olduğu halda, uşaqların artıq və ya təhlükəli işlərdən xüsusi müdafiə hüququ vardır. Məktəbə getmək uşağın əsas “iş” sayılır. Lakin bəzi uşaqlar ailələrini təmin etmək üçün işləmək məcburiyyətində qalırlar. Əlbəttə, bütün uşaqlar öz ailələrinə kömək edə bilərlər və etməlidirlər. Bəzi uşaqlar yay aylarında işləyərək öz cib xərcini çıxarırlar və bu da onların həyatında vacib təcrübə olaraq tərbiyə komponentinə çevrilir. Uşaqlar bilməlidirlər ki, qanunlar onları istismardan, təhlükəli və ya sağlamlıq üçün zərərli fəaliyyətlərdən qoruyur. Uşağın işləməsi heç bir halda onun təhsil almasına, istirahətinə, oyununa mane olmamalıdır (UHK, 32 və 36-cı bəndlər). Uşaqlar keçmişdə yaşayan uşaqların necə istismar olmaları ilə hekayələr və filmlər vasitəsi ilə tanış ola bilərlər. Böyük uşaqlar uşaq işlərinin müasir formalarını öyrənməli və gənclər üçün adekvat işlə istismar arasındakı fərqi anlamalıdırlar.

XXI əsrdə təhsil çağırışları və təhsil siyasətinin yeni prioritetləri

1996-cı ildə YUNESKO Komissiyası dünyada mövcud olan və təhsilə təsir edən əsas gərginliklərin xülasəsini təqdim etdi:

1. qlobal və lokal məsələlər arasında gərginlik;
2. universal və unikal arasındakı gərginlik;
3. ənənə və müasirlik arasında gərginlik;
4. mənəviyyat və maddiyyat arasında gərginlik;
5. qısamüddətli və uzunmüddətli qiymətləndirmələr arasındakı gərginlik;
6. rəqabət və bərabər imkanlar arasında gərginlik;
7. biliyin müstəsna artımı ilə insanların onu mənimsəmək qabiliyyəti arasında gərginlik.

Bu çətinlikləri həll edə biləcək bir strategiya kimi YUNESKO təlimin “dörd sütunu”nu ortaya qoydu:

1. ***Birlikdə yaşamaq üçün təhsil***: bu, əsasən o deməkdir ki, şagirdlərin digər insanlarla qarşılıqlı əlaqələrini şüurlu şəkildə qavraması üçün təhsil onlarda zəruri bacarıq və qabiliyyətləri artırmalıdır: münaqişələrin həlli, ümumi gələcəyə və ümumi məqsədlərə nail olmaq üçün başqaları ilə işləmə və planlaşdırma; plüralizmə və müxtəlifliyə (məsələn, cinsi, etnik, dini və ya mədəni) hörmət; cəmiyyətin həyatında fəal iştirak.

2. ***İnformasiya qazanmağı öyrənmək***: bu o deməkdir ki, təhsil şagirdlərə bilik qazanmaq üçün alətlər əldə etməyə köməklik göstərməlidir: ünsiyyət, şifahi çıxış, savadlılıq, hesab və problemlərin həlli üçün mühüm öyrədici vasitələr verməli; geniş ümumi bilik və bir neçə sahədə dərin bilik əldə etmə; hüquq və vəzifələri anlamaq və ən əhəmiyyətlisi, öyrənməyi öyrənməkdir.

3. ***Praktik təlim (fəaliyyət üçün təlim)***: təhsil şagirdlərə aşağıdakıları verməlidir: peşə vərdişləri qazanmaq, müxtəlif həyatı situasiyalarda düşünülmüş qərarlar qəbul etmək üçün

sosial və psixoloji keyfiyyətlər, yerli və qlobal bazarlarda iştirak, texniki vasitələrdən istifadə, öz əsas ehtiyaclarını ödəmək, özünün və başqalarının həyatını yaxşılaşdırmaq bacarıqları.

4. Yaşamağı öyrənmək: təhsil fərdi inkişafa dəstək olmalı; insanları daha böyük müstəqillik, ehtiyatlılıq, şəxsi məsuliyyət nümayiş etdirərək və tənqidi düşünərək fəaliyyət göstərməyə təşviq etməlidir. Təhsil potensialın tam inkişafına yönəldilməlidir: məsələn, yaddaş, arqumentasiya bacarığı, estetik zövq, mənəvi dəyərlər, fiziki qabiliyyətlər və ünsiyyət bacarıqları; sağlam həyat tərzi, idman və istirahət; öz mədəniyyətinə hörmət; etik və əxlaqi qaydalar; danışmaq və özünü müdafiə qabiliyyəti; psixi sabitlik.

Bu problemlər gələcəkdə təhsil məqsədlərinə nail olmaq üçün digər beynəlxalq təşkilatları yeni strategiyalar hazırlamağa təşviq etmişdir. Avropa Birliyi Lissabon Strategiyasında Avropa vətəndaşları üçün zəruri kompetensiyaları müəyyən etmişdir:

- ana dilində ünsiyyət;
- xarici dillərdə ünsiyyət;
- riyazi biliklər;
- təbiət elmləri və texnologiyada baza bilikləri;
- rəqəmsal texnika sahəsində biliklər;
- öyrənməyi öyrənmək;
- sosial və vətəndaş xüsusiyyətləri;
- təşəbbüs və sahibkarlıq;
- mədəniyyətə hörmət, mədəniyyətin nümayiş etdirilməsi.

İki əsas məfhum Avropa təhsil siyasətinə inteqrasiya olunur: **öyrənən cəmiyyət** və **ömürboyu öyrənmə**. Elə bir icma ideyası təşviq olunur ki, orada insanlara həyat boyu öz səriştəliliyini inkişaf etdirmək üçün müxtəlif imkanlar təklif olunsun. Bu proseslərdə formal və qeyri-formal təhsilin bir-birini tamamlaması fikri get-gedə möhkəmlənir. İnfomal təhsil mövzu və metodologiyaların geniş spektrini əhatə edə bilər. Onun daha çevik yanaşmaları formal təhsil sistemində daxil olmaqdan məhrum olmuş milyonlarla funksional savadsız uşaq və yetkinləri savadlandırma bilər və onlara digər bacarıqlar aşılayar.

Sorğu: Siz nə vaxtsa qeyri-formal təlimdə iştirak etmişinizmi? Nə hiss etmişiniz? Bu təcrübə formal təhsil sistemində öyrənmə təcrübəsindən nə ilə fərqlənirdi?

Dincəlmək və oynamaq hüququ

Oyunlar uşaqların sağlamlığı və inkişafı üçün o qədər vacibdir ki, onlar Uşaq Hüquqları Konvensiyasının 31-ci maddəsində əsas hüquq kimi tanınır. Uşaqların Oynamaq Hüquqlarının Müdafiəsi üzrə Beynəlxalq Assosiasiyasının bəyanatına əsasən, “oyun... hər bir uşağın potensialını inkişaf etdirmək üçün əsas fəaliyyət növüdür... Çünki oyun sevməyi və həyatı kəşf

etməyi öyrədir". İstənilən yaşda oynayan uşaq bacarıqlarını inkişaf etdirir, bədənini və təxəyyülünü məşq etdirir və son dərəcə əhəmiyyətli sosiallaşma prosesinə qoşulur. Uşaq Hüquqları Konvensiyasının həmin bəndində qeyd edilir ki, uşaqların "mədəni və yaradıcı həyatda tam iştirak etmək hüququ vardır və iştirakçı dövlətlər mədəni və yaradıcılıq fəaliyyəti, asudə vaxt və istirahət üçün uyğun və bərabər imkanlar təmin etməlidir".

Oyun, mədəni və yaradıcılıq fəaliyyəti yalnız asudə vaxt və məmnuniyyət deyil. Bu fəaliyyət uşaq müstəqilliyinin inkişafına kömək edir və onun şəxsiyyətlərarası və mədəniyyətlərarası ünsiyyət verdişlərini yaxşılaşdırır. Oyun və incəsənət vasitəsi ilə uşaqlar insan hüquqlarının hörmət, ləyaqət, bərabərlik, iştirak, ədalət və əməkdaşlıq kimi vacib prinsiplərini hiss edirlər.

O cümlədən idman da iştirakın, əməkdaşlığın, fədakarlığın, məqsədyönlülüğün və pozitiv rəqabətin sosial dəyərini əks etdirir. Lakin idmanın bu tərbiyəvi aspektini anlamaq üçün pedaqoq və uşaqlar idmanla şüurlu şəkildə məşğul olmalı, idmanın təhlükəli tərəflərini bilməlidirlər, xüsusilə də idman daha çox rəqabət əsaslı olduqda.

Beynəlxalq təşkilatlar, insan hüququ və təhsil

YUNESKO-nun "Hamı üçün təhsil" proqramı

2006-cı ildə Ümumdünya təhsil forumu Dakar fəaliyyət proqramı, "Hamı üçün təhsil" adlı yeni qlobal strategiya qəbul etmişdir ki, bu da növbəti onilliklərdə YUNESKO və hökumətlər tərəfindən həyata keçirilməlidir. Bu proqram kiçik yaşlı uşaqların sosial təminatı, keyfiyyətli təhsil, uşaqlar arasında cinsi qeyri-bərabərliyin aradan qaldırılması və müstəqilliyin artırılması kimi məsələlərə xüsusi diqqət ayırır.

Avropa Şurası

Avropa Şurasının təhsil sahəsində fəaliyyəti Avropa Mədəniyyət Konvensiyasına əsaslanır. Təhsil sahəsində iki əsas şöbə var: Məktəb, Məktəbdənkənar və ali təhsil idarəsi, Gənclər və idman idarəsi. Məktəb, məktəbdənkənar və ali təhsil idarəsinin fəaliyyəti demokratik vətəndaşlıq təhsili və tərbiyəsi vasitəsilə keyfiyyətli təhsil, müasir təhsil siyasəti, mədəniyyətlərarası dialoq məsələlərinə yönəlmişdir.

Gənclər və idman idarəsi siyasət təlimatları hazırlayır; yerli, milli və Avropa səviyyələrində uşaq və gənclər siyasətinin əlaqəli və səmərəli inkişafı üçün proqramlar yaradır. İdarə uşaq və gənclərin demokratik vətəndaşlığı, iştirak, insan hüquqları təhsili, sosial birlik və gənclərin iştirakına yönəlmiş beynəlxalq fəaliyyətlər üçün maliyyə və təhsil dəstəyini təmin edir. Gənclər şöbəsi qeyri-normal təhsil üzrə Avropa Sənədlər Mərkəzi kimi fəaliyyət göstərir.

Avropa Şurası həm də idmanı ədalətli rəqabətin və tolerantlığın təşviq vasitəsi kimi təbliğ edir, sağlam həyat tərzi və idmanı təşviq edir. Məsələn, Şura Avropa İttifaqı ilə əməkdaşlıqda

məktəblər və idman təşkilatları üçün “Qadağan olunmuş maddələrsiz idmana dair təlimat” və təhsil proqramları hazırlamışdır.

Mənbə: Компасито. Пособие по обучению детей правам человека. Совет Европы, 2008.

Tərcümə: TİPİİ-nin əməkdaşı Arzu Əsədova